Osman Hamdi Bey ve
“Kaplumbağa Terbiyecisi”

Yazan: Turhan Altıparmak (2010)

Edit ve düzenleme: Murat Özgen Ayfer (2025)

Hikâyemiz 1960'ların sonunda başlar.

Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinden **Mustafa Cezar**, Akademi'nin kurucusu Osman Hamdi Bey hakkında bir araştırma yapar. Yazdığı kitap için görsel materyallere ihtiyaç vardır.

İstanbul Feriköy'de bir köşkte Osman Hamdi Bey'in bazı tabloları olduğunu öğrenir.

Köşke giden Mustafa Cezar kapının mühürlü olduğunu görür ve savcılığa başvurur.

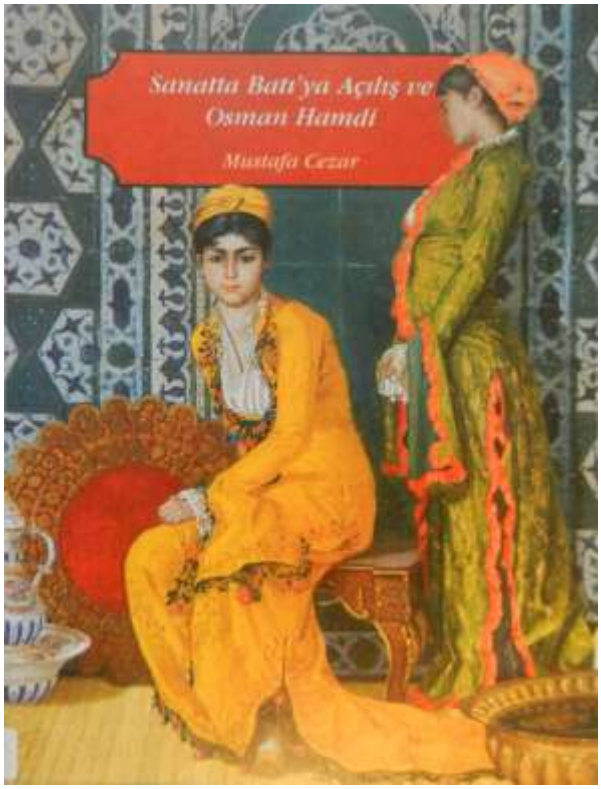
Savcı, ev sahibinin izni olmadan köşke giremeyeceğini söyleyince, Mustafa Cezar Sultanahmet Cezaevi'nin yolunu tutar. Zira evin sahibi Süleyman Saim Birkök[f]tür ve cezaevinde tutukludur.

Saim Birkök Ünyelidir; İstanbul'a kardeşleriyle gelmiş, armatörlük yapmış, tersane sahibi olmuş, büyük paralar kazanmıştır. Hiç evlenmemiştir; kardeşleri kendisinden önce ölmüştür, kimsesi yoktur.

Askerdeyken çok sevdiği bir arkadaşı doğan çocuğuna Saim adını vermiş, daha sonra Saim Birkök bu çocuğu evlat edinmiştir. Çocuğu tahsil görmesi için İsviçre'ye göndermiştir ama evlatlığı ile çok da iyi geçinemez. Bir gün Haliç'teki tersanede tartışırlar, tartışma sonucu evlatlığını tabancayla vurarak öldürür. 76 yaşında hapse düşer, üstelik de ağır kanser hastasıdır.

Saim Birkök Mustafa Cezar'ın istediği izni verir. Ertesi gün köşkün bekçisi, avukat ve polis nezaretinde mühür sökülür, köşkün kapısı açılır. İçeride, tozlar içerisinde çeşitli ressamlara ait 200 tablo vardır. Osman Hamdi'ye ait olan tabloların fotoğrafları çekilir ve kapı tekrar mühürlenir. Mustafa Cezar fotoğrafları kitabında kullanır ve bir kopyasını Saim Birkök'e hediye eder.

Kitabın basımından bir ay sonra Saim Birkök mahkeme edilemeden kanserden ölür.

Saim Birkök, tüm mal varlığım 1962 yılında kurduğu Birkök Vakfına bırakır. Ancak kimsesi olmayan bu adam ölünce, tam 52 mirasçısı ortaya çıkar ve mirastan hak iddia ederler. Veraset mahkemesi yaklaşık 20 yıl sürer ve iddiacılar mahkemeyi kaybeder.

Köşk tekrar açılır ama artık içeride 36 resim vardır.

Bu 36 resimden 5 tanesi Osman Hamdi Bey'e aittir ve bu 5 resimden birisi de KAPLUMBAĞA TERBİYECİSİ'dir.

Diğer resimlerin ne olduğu bilinmemektedir.

Daha sonra, Kaplumbağa Terbiyecisi iş adamı Erol Aksoy tarafından satın alınır. Ancak tablo ona da uğurlu gelmez. Erol Aksoy iflas eder, tablo TMSF'ye geçer. 3 yıl daha mahzenlerde saklanır. Kültür Bakanlığı'nın izni ile 1,7 milyar TL muhammen bedelle satışa çıkarılır.

Bu arada İnan Kıraç, ağır hasta olan eşi Suna Kıraç'a son bir yaş günü hediyesi vermek istemektedir. Eşinin çok sevdiği bu tabloyu satın almaya karar verir. Eczacıbaşı ailesi de bu tabloyu yeni kuracakları İstanbul Modern isimli müze için istemektedir. İki aile arasında kıran kırana geçen bir açık artırmadan sonra İnan Kıraç, tabloyu 3,5 milyon dolara satın alır.

Bu tablo, önceleri Antalya Kaleiçi mevkiindeki Suna-İnan Kıraç Müzesi'nin başyapıtı iken günümüzde İstanbul Pera Müzesi'ndedir. Değeri yaklaşık 7-8 milyon dolardır.

¤ ¤ ¤

Bu tablo neden bu kadar değerlidir?

Bu bir Leonardo veya Picasso eseri değildir, ancak ezoterik ve mistik bir anlatımı vardır.

223 x 117 cm.lik bu tabloya baktığımızda, boynundan bir hokkabaz şakşağı sallanan, sırtında nakkaresi ya da keşkül-ü fukarası asılı, işlemeli ipek bürümcük giysi içinde bir derviş görürüz.

Elinde bir ney tutmaktadır. Ana mekân yıkık dökük ve örümceklerle kaplanmıştır. Yerde birkaç kaplumbağa, önlerindeki yaprakları yemeye çalışmaktadır.

Eleştirmenlere göre resimdeki derviş Osman Hamdi Bey'in kendisidir, kaplumbağalar da yanındaki çalışanlar… Osman Hamdi Bey etrafındaki kişileri eğitmeye çalışmaktadır; ancak kaplumbağaların duyarsızlığı ve yavaşlığı karşısında umudunu kesmiş görünmektedir.

Yıkık dökük mekân, Osmanlı'nın son devrini simgelemektedir.

Acaba Osman Hamdi Bey'in, bu resimle söylemek istedikleri bunlar mıydı?

Şimdi bu resme değişik bir açıdan bakacağız. Ancak önce ressamı, yani Osman Hamdi Bey'i biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

¤ ¤ ¤

Osman Hamdi 1842 yılında İstanbul'da doğdu. Babası İbrahim Edhem Paşadır. Aslında Edhem Paşa'nın hayatı tam da romanlara konu olacak kadar enteresandır.

Edhem Paşa, Osmanlı'nın Sakız Adası isyanını bastırması sırasında annesi babası ölmüş bir Rum çocuğudur. Esir olarak İstanbul'a getirilir ve satılır.

Koca Mehmet Hüsrev Paşa çocuğu alır ve yetiştirir. Osmanlı tarafından yurtdışı eğitime gönderilen ilk 4 çocuktan biridir.

Paris'te metalürji tahsil etmiş, yurda döndüğünde sırasıyla Hariciye Nazırlığı, Ticaret Nazırlığı, Maarif Nazırlığı Devleti Şura Başkanlığı ve son olarak da kısa bir müddet de olsa (42) gün Sadrazamlık yapmıştır.

Her neyse biz dönelim Osman Hamdi'ye… İbrahim Edhem Paşa oğlunu hukuk tahsili için 1858 yılında Paris'e gönderir ama Osman Hamdi hukuk okumak yerine resim yapmayı tercih eder.

Oryantalist ressamlar Gerome'dan ve Boulanger'den resim dersleri alır. Bu arada Marie isimli bir kızla evlenir. 10 yıl Paris yaşantısından sonra babasının isteği üzerine eşi ve çocuğu ile birlikte İstanbul'a döner.

Bu sırada Mithat Paşa Bağdat Valiliğine atanmıştır. İbrahim Edhem'in de tavsiyesiyle Osman Hamdi Bey'i Bağdat yabancı işler müdürlüğüne atar.

Mithat Paşa'nın yanında, Ahmet isimli, yazı işlerine bakan bir genç daha vardır. Bağdat gecelerinde akşam yemeğinden sonraki sohbetlerin birinde Mithat Paşa Ahmet'e «Böyle tek isimle olmaz. Senin adın bundan sonra Ahmet Mithat olsun» diyerek, ona kendi ismini verir. Bu genç Ahmet, hepinizin tanıdığı ilk Osmanlı romancısı Ahmet Mithat Efendi'dir.

¤ ¤ ¤

Osman Hamdi 1869 yılında Bağdat'tan dönünce, çeşitli devlet görevlerinde bulunur. 1873 yılında Viyana'da açılan uluslararası fuara komiser olarak atanır. Tam bir yıl Viyana'da kalır. Buradaki katkılarından dolayı Avusturya Macaristan Kayseri Franz Joseph tarafından altın madalyayla ödüllendirilir.

Bu arada gene bir Fransız olan yine Marie isimli bir kızla tanışır ve âşık olur. Beraberce İstanbul'a dönerler. İlk eşinden ayrılır, Marie ile evlenir. Marie'ye "Senin adın bundan sonra Naile olsun" der.

Marie sorar: «Naile ne demektir?»

O da «Nailin dişil hali, yani kavuşmaktır» der.

Osman Hamdi, -birazdan göreceğimiz gibi- kavuşmak kelimesini eserlerinde de kullanmıştır.

Viyana dönüşünde Osman Hamdi Bey, 'Asar-ı Atika' nizamnamesi üzerine bazı gazetelerde yazılar yazar.

O güne kadar Osmanlı topraklan üzerinde kazı yapan yabancılar buldukları eserlerin üçte birini saraya veriyor, üçte birini ise kendi ülkelerine götürüyorlardı. Geriye kalan diğer üçte bir ise satılıyordu ki, bu satılan eserleri de genellikle yabancılar alıyordu.

Bu yazdığı yazılar sarayın dikkatini çeker ve 1881'de Çinili Köşkteki ilk Osmanlı müzesine müdür olarak atanır.

1883 yılında yeni "Asar-ı Atika" nizamnamesinin çıkartılmasını sağlar. Bu nizamname ile yabancılar artık buldukları tarihi eserleri yurt dışına çıkaramayacaktır.

İşte tam bu sıralarda Osman Hamdi Nemrut Dağında bazı heykellerin olduğunu duyar ve kazıya katılır.

Artık karşımızda ressam ve müze müdürünün yanı sıra arkeolog Hamdi Bey vardır.

Ardından, bugünkü Lübnan toprakları içerisindeki Sidon'a gider. Oradaki kazıyı yönetir ve hayatının en büyük keşfini yapar: İskender Lahiti.

Sonraları ise Aydın ve Milas'taki kazılara katılır.

Topladığı eserler o kadar çoğalır ki, Çinili Köşk'e sığmaz olur. Yeni bir müze binasına ihtiyaç vardır. Mimar Vallery ile birlikte bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin inşasına başlarlar.

İnşaat üç aşamalı yapılır. 1889 dan 1907 ye kadar sürer. Yine bu arada bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi'ni, o günkü adıyla "Sanayi-i Nefise Mektebi"ni kurar ve oranın müdürü olur.

1910 yılında ölene kadar bu iki görevi de sürdürür.

Kısaca hayatına baktığımız Osman Hamdi Bey'in, şimdi de bazı tablolarını görelim.

1- DERVİŞ.

Burada, Osman Hamdi Bey kendini derviş kıyafeti ile resmetmiştir. Elinde tespihi, koynunda kitabı vardır. Yer Rüstem Paşa Camii'nin kapısıdır.

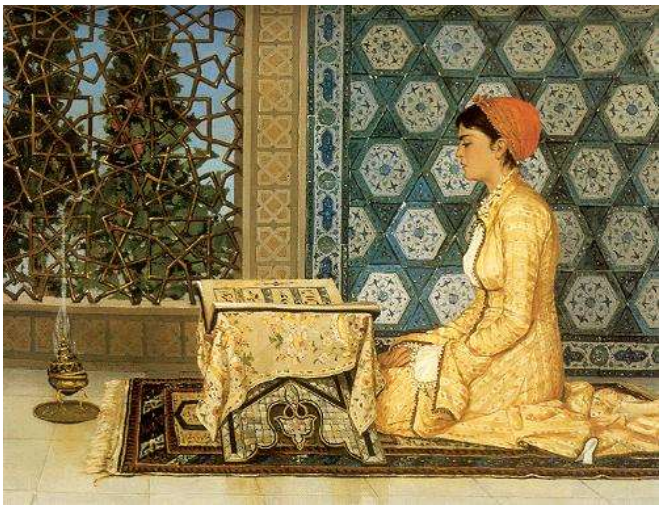
Rüstem Paşa, Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan'la da evlenmiş olan Hırvat asıllı sadrazamıdır.

2- KURAN OKUYAN HOCA

Bu tablonun buraya alınmasındaki maksat, pencere içindeki su testisine dikkat çekmek içindir. Su, insanın tinsel (manevî) gereksinmelerinin simgesidir.

3- KURAN OKUYAN KIZ

Herhalde saçı görünecek şekilde başı bağlı bir kızın kuran okuduğuna dikkat etmişsinizdir. Bazı eleştirmenler kızın önündeki kitabın kuran olamayacağını söylüyorlarsa da önünde buhurdan, diz çökmüş bir vaziyette rahlede okunan kitap moda mecmuası değildir herhalde!

3- YEŞİL CAMİ'DE DERS VEREN HOCALAR:

5- CAMİ KAPISI ÖNÜNDE KONUŞAN HOCALAR

Oryantalist ressamların birazdan göreceğimiz gibi bir resmi iki kere yapmak gibi bir âdetleri var. Osman Hamdi Bey de bu geleneği devam ettirmiş. Burada görülen her iki kişi için Hamdi Bey kendisini kullanmış. Mekân Yeşil Cami girişinin yanıdır.

Burada gördüğünüz her üç kişi de Osman Hamdi Bey'in kendisi… İlk iki figür bir önceki resimden alınmış. Birincisi Osman Hamdi kitabı okuyup anlatırken; ikincisi kitabı kucağında tutuyor; üçüncünün kitabı koynunda. Ayrıca üçüncünün kolları sıvalı bir şekilde sol kolu göğsünün üstünde durmaktadır. Siz isterseniz bu resmi çırak kalfa ve üstad olarak da yorumlayabilirsiniz ama bu duruş, Bektaşîliğe girişte yapılan törende talibin duruşunu hatırlatmaktadır. Kapının üzerindeki bezin yırtık oluşunun ve köşelerdeki örümceklerin yorumu size kalıyor.

Kapının orijinali ise Karaman Hatuniye Müzesi'ndedir.

5- KURAN OKUYAN GENÇ EMİR

Bu tablonun beş farklı versiyonu vardır. Üçünde model erkek, ikisinde kadındır.

Erkek figürlerin olduğu tabloların ikisinde model koyu, birinde açık tenlidir. Bu tablolardan biri yangında yok olmuş, ikisi kaybolmuştur. Bir tanesi bilinmeyen bir koleksiyonda, sonuncu ise İngiltere Liverpool'da Art Gallery'dedir.

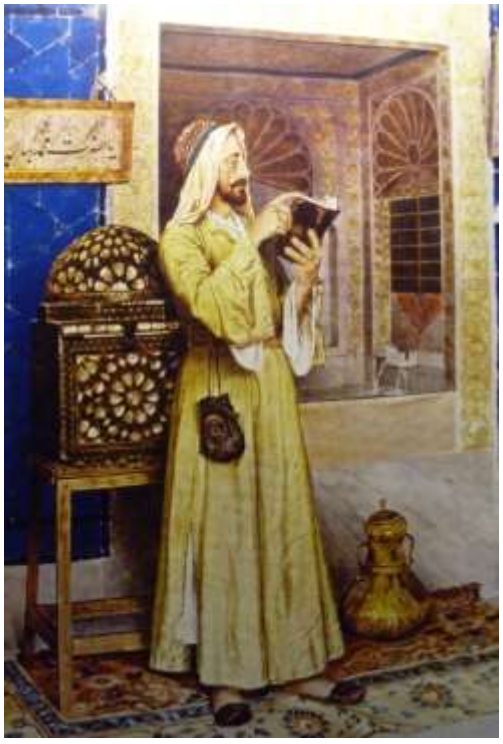
Esmer tenli erkek tablosunda kullanılan model, Osman Hamdi Bey'in Bağdat'ta iken zalim amcasının elinden kurtarıp İstanbul'a getirdiği Reyhan'dır. Beyaz tenli model ise Osman Hamdi Bey'in oğlu Ethem'dir.

Burada dikkati çeken önemli bir nokta var: Okunan kitabın Kuran olduğu açıktır. Ancak hiçbir Müslüman Kuran'ı yatarak okumaz.

Neden böyle acaba?

Yorumu siz yapın.

6- AB-I HAYAT ÇEŞMESİ

Çeşmenin içindeki tavus kuşu figürü, Yezidîlik inancında Tanrı Azda tarafından yaratılan, insanları ve evreni yaratma görevi verilen melek-tanrı simgesidir. Müslüman inancında ise bolluk, mutluluk, refah gibi iyi kavramlarla özdeşleşmiştir.

Kitap okuyan kişi yine Osman Hamdi Bey'in kendisidir.

Burada garip olan şey dervişin ab-ı hayat suyunu içip sonsuz hayatı elde etmek yerine kitap okumayı tercih etmesidir.

Bu çeşmenin orijinali, İstanbul Arkeoloji Müzesi karşısındaki Çinili Köşk'tedir.

7- RAHLEDEKİ KADIN (MİHRAP)

Belki de bu sunum Kaplumbağa Terbiyecisi üstüne değil bu resim üstüne kurulmalıydı. Zira resimde mihraba sırtını dönmüş bir şekilde, rahle üstünde ve ayaklarının altında kitaplar olan bir kadın resmedilmiştir. Resimdeki mihrabın aslı Çinili Köşk'tedir ve Karaman oğlu İbrahim Bey'in imaretine aittir.

Şimdi şu "Rahledeki Kadın" tablosunun detayına bakalım:

Burada özellikle dikkati çeken, yerdeki kitaplardır.

Bu kitapların ne olabileceğinin yorumunu siz yapın.

Osman Hamdi Bey, burada model olarak yanında çalışan çamaşırcı Ermeni kızını kullanmıştır. Kadın aynı zamanda hamile görüntüsü vermektedir. Belki de Osman Hamdi Bey bu resimde "Cennet anaların ayağı altındadır" sözünü veya Anadolu'nun ana tanrıçasını simgelemeye çalışmıştır. Bazı eleştirmenler ise Osman Hamdi Bey'in bu resimle kadın ve din arasındaki çatışmaya atıfta bulunduğunu, kadını ezen geleneksel ve dogmatik baskılara karşı başkaldırıyı simgelediğini söylemektedir. Şu bir gerçek ki, sözüm ona demokratik ortamda, tesettürün tartışıldığı bugün, böyle bir resmi yapmaya benim diyen ressam cesaret edemez.

Bu çalışmanın yazarı Turhan Altıparmak "yorumu siz yapın" diyerek bırakmış ama bu tablo üzerinde birtakım spekülatif değerlendirmeler de yok değil.

Bu değerlendirmelerden birini de Halil İbrahim Göker, bir canlı anlatımla yapmış, -konuya ön yargılı bakarak ve Osman Hamdi Bey'in kimliğini küçümseyerek- özetle şunları söylüyor:

"Mihrap, camide kıbleyi belirten duvardaki girintili yerdir; ancak bu eserde bir kadın figürü bulunmaktadır.

Yerdeki dinî kitaplar arasında Kur'an-ı Kerim, Avesta ve Budizm kitapları yer alırken, sönmüş mum Osmanlı Devleti'ni simgelemektedir.

Kadının kıblenin tersi yönünde oturması, doğu inançlarına karşı çıkışı olarak yorumlanırken, ayakları altındaki dini kitaplar kadının üstünlüğünü simgelemektedir.

Kadının hamile olarak çizilmesi, varoluşun temelinde kadının olduğu fikrini desteklerken, eser radikal olduğu için çok tartışılmıştır.

Eserin en son Demir Bank'a ait olduğu görülmüş, ancak şu anda kayıp olduğu söylenmektedir."

Bu değerlendirme üzerine bir şey demek gerekmez ama iki noktanın göz ardı edilmiş olduğu ya da bilinmediği dikkati çekiyor: Birincisi kadının Ermeni (Hıristiyan) olduğu, ikincisi de Osman Hamdi Bey'in Bektaşîlliğe yakınlığı…

8- KAPLUMBAĞA TERBİYECİSİ

Osman Hamdi Bey terbiyeciyi neden bir sirk terbiyecisi veya öğretmen olarak çizmemiştir de derviş figürünü tercih etmiştir?

Dervişlik kimi ve neyi temsil eder?

Osman Hamdi Bey'in, kendisini bir derviş olarak da resmetmiş olduğunu görüyoruz.

Acaba derviş miydi?

Bu noktada tam da bu dervişten bahsederken, gelin ezoterizmin İslâmî yorumu olan Batınîlikten yani tasavvuftan biraz söz edelim.

İslâmiyetin ezoterizim ile karşılaşması Halife Hz. Ömer zamanında, Mısır'ın fethi sırasındadır.

Müslümanlar fethettikleri yerlerdeki kitaplı din mensuplarına yani Hıristiyan ve Musevîlere daha toleranslı davrandıkları halde putperestlere ancak iki yol tanınıyordu: Ölmek ya da Müslüman olmak…

Hz. Ömer'in Mısırlıların eski ile tüm bağlantılarını koparabilmek uğruna İskenderiye Kütüphanesi'ni yaktığı söylenir. İskenderiye filozoflarının yapacağı tek bir şey vardı: Müslüman olmak… Müslüman oldular ama İslâm'ın içindeki muhalefetten de yararlandılar. Ömer'in karşısında Ali'nin tarafını tuttular. Böylece kendi inançlarını İslâmiyet içerisine monte etme imkânı buldular.

Bu yeni İslâm anlayışı Arapların zorla Müslüman yaptığı halklar arasında hızla yayıldı. İran'da Zerdüştlîlik ile karışarak Şiiliği, Türklerdeki Şamanlık ile karışarak Aleviliği, Mısır'da ise Karmatîlik veya Fatımîlik olarak anılan sistemi doğurdu.

Aslında bu düşünce sistemi, dinlerin gem vurmaya çalıştığı özgür aklın isyanıydı. Açık (zahirî) anlamlardan gizli (batınî) anlamlar var edildi. Böylece Martin Luther'den 800 yıl önce Heterodoks Müslümanlık ortaya çıktı. Akıl anlamına gelen "logos" kelâm, bilgi anlamına gelen "sophos" da tasavvuf olmuştu. Özgür akıl sorguluyordu:

- Yaptıklarımı ben mi yapıyorum Tanrı mı yaptırıyor?
- Eğer Tanrı yaptırıyorsa insan yaptıklarından neden sorumludur?
- Mademki ruh ölümsüzdür, öyleyse nasıl yanıp kül olacaktır?

Bu soruların cevapları aranırken birçok tasavvuf tarikatı gelişti. Bunlar o kadar çoğaldı ki, Vahiy'den 400 yıl sonra Hz. Muhammed'in tarikatında kimse kalmamıştı. Fakat bu tarikatların büyük çoğunluğu, varlık birliği (vahdet-i vücut) anlayışında birleşti.

Bu anlayış, tüm var olanların tanrının çeşitli belirimleri olduğunu yani her varlığın Tanrı'nın bir parçası olduğu inancını dile getirir.

Karanlık bir odadaki eşyayı görmek mümkün değildir. Fakat bir el fenerinin huzmesi içinde kalan eşyayı görebilirsiniz. Asıl olan ışıktır. Tanrı böcek olarak da görünür ağaç olarak da…

Demek ki, yaratan ve yaratılan yoktur; sadece tanrısal bir varlaşma vardır.

Bu düşünceleri ilk defa sistematık bir şekle sokan Endülüslü Muhittin Arabî'dir. Muhittin Arabî, eserlerinde bu düşünceyi karmaşık ve anlaşılmaz bir üslupla anlatmış hatta halk tabakalarının kitaplarını okumasını yasaklamıştır.

Nasıl yasaklamasın ki!... Kendisinden önce yaşayan Hallac-ı Mansur, bu düşüncenin açık seçiğini şu sözle ortaya atmıştı: "Ene'l -Hak" yani "Ben tanrıyım". Bu açık sözlülüğünün bedelini de canı ile ödemişti.

Bu düşüncede olanlar tarih boyunca hep bedel ödediler, hem de en ağır şekilde... Bunlardan sadece iki tanesini hatırlatmak isterim.

Birincisi Babaî isyanıdır. 1240 yılında Kırşehir'in Seyfe Ovası'nda kadın erkek çoluk çocuk binlerce insan hatta hayvanlar katledildi.

İkincisi ise daha da dramatiktir: Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a yenilmesinin ardından Fetret Devri başlamış, Beyazıt'ın oğulları taht savaşma girişmişlerdir. Anadolu halkı fakirleşmiş, can ve mal emniyeti kalmamıştır. Tam da bu arada Simavna kadısının oğlu Bedrettin çıkar ortaya…

Bedrettin, cenneti dünyada arayanlardandır. Yeniden dirilişi, bir gövde ile ayrıntıların dağılıp yok olduktan sonra yeniden eski biçimine dönemez, var olamaz diyerek reddetmektedir. Kolektif emeği savunur, Marx'dan 400 yıl önce…

Mademki Tanrı tüm dünya nimetlerini insanlar için yaratmıştır, o zaman bu nimetler insanlar arasında eşit bölüşülmelidir. Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim; sen benim eşyamı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin çünkü bunlar ortak malımızdır. Ortaklık, yârin dudağından gayri her yerdedir.

Bedrettin bir yanlış yapar; güçlü Çelebi Mehmet'in yanında yer alacağına, zayıf Musa Çelebi'nin yanında yer alır. Çelebi Mehmet, diğer kardeşleri ile beraber Musa Çelebi'yi de ortadan kaldırır. Artık son bellidir. Bedrettin taraftarlarından binlercesini Aydın, Manisa ve Deliorman'da kılıçtan geçirtir. Bedrettin'i de Serez çarşısında astırır.

Çelebi Mehmet sonradan sadrazamı da olacak olan Tokatlı Ahî Beyazıt'ın oğlu mimar Hacı İvaz Paşa'ya, - Hacivat olarak da bilinir- Bursa'da kendi adına bir külliye yapmasını emreder. Türbenin inşaatı bitmeden Çelebi Mehmet ölür. Ölümünden 42 gün sonra bugün Yeşil Türbe diye bildiğimiz yere gömülür. Yeşil Türbe, çinileri ile dünyada tektir.

Şimdi Yeşil Türbe'nin doğuya bakan penceresini gösteren bir fotoğrafa bakalım.

Eğer bu tabloda gördüğümüz mekân Yeşil Türbe ise, sırtını Çelebi Mehmet'in sandukasına dönmüş Osman Hamdi suretinde gördüğümüz derviş sakın Şeyh Bedrettin olmasın!

Bu tablo üzerinde de hayli spekülasyon var.

Bunlardan biri de Osman Hamdi Beyin, bu tabloyu "Tour du Monde" isimli bir Fransızca derginin 1869 tarihli sayılarından birinde gördüğü bir gravürden esinlenerek yapmış olduğu…

L. Crépon adlı bir çizerin özgür olarak bir Japon gravüründen esinlenerek çizmiş olduğu bu resim, dergide "Charmeur de Tortues" (Kaplumbağa Terbiyecisi) adıyla basılmış.

Oryantal giyimli yaşlı bir kişi, elindeki ufak davulu çalarak bir grup kaplumbağanın bir masanın üzerine çıkmasını sağlamaya çalışıyor. Osman Hamdi Bey, 13 Temmuz 1869'da Bağdat'tan babasına gönderdiği mektupta, «Bana yollamış olduğunuz Tour du Monde'u okudum» demiş. Bu nedenle, sonradan "Kaplumbağa Terbiyecisi" diye adlandırılmış olan 1907 tarihli tablosunu yaparken bu gravürden esinlenmiş olabileceği söyleniyor. Fakat bu çizimde kaplumbağaların sesleri sağır denecek ölçüde az algıladığı, belki de bilinmediği için göz ardı edilmiş.

¤ ¤ ¤

Şimdi Şraynerler olarak bilinen “Ancient Arabic Order of Nobels of the Mystic Shrine” yani “Mistik Türbe Soylularının Eski Arap Tarikatı” isimli, bir kuruluştan pek kısaca söz edelim.

Bu örgütü 1872 tarihinde Dr. Walter Millard Fleming ile Billy Florence adlı iki mason kurmuş.

Aslında konunun Masonluk ile doğrudan bağlantısı yok ama bu örgüte üye olarak alınacak kişilerin önce ileri derecede mason olması zorunlu tutuluyor.

Florence’ın hatıralarından öğrendiğimiz kadarıyla, 1860 yılında Paris’te iken bir toplantıya çağrılır. Onun tarifinden bu toplantının bir Bektaşî âyini olduğunu anlıyoruz. Burada Florence, Rızkullah Hasan Efendi isimli bir kişi ile tanışır. Rızkullah Hasan Efendi hakkında geniş bilgiye sahip değiliz ama Diyarbakır kadısı olduğunu ve kendisine “muallim-i sani” dendiğini biliyoruz. Görüşleri ve çalışmaları, İslâm dininin Sünni mezhebi ilkelerine ters düştüğü için Osmanlı’dan kaçmak zorunda kalmış ve Marsilya’da bir Bektaşi tekkesi kurmuş.

Zaten Şraynerlerin gerek kıyafetlerine gerekse ritüellerine baktığımızda, Bektaşîlikle çokça benzeşme görürüz. Başlarına siyah püsküllü kırmızı fes giyer, birbirlerine “Selamün aleyküm” diye hitap ederler.

Toplanma yerlerine cami derler ve birimlerine El Mekke, El Cemal, El Kuran, El Ali gibi isimler verirler. Günümüzde Amerika’nın çeşitli yerlerinde 200 kadar toplantı yerleri vardır.

Şraynerler, asıl sosyal çalışmaları ile tanınır. Çocuk felcini gidermek için yoğun çalışmalar yapmış, önce ortopedi ve sonra Dr. Walter Fleming’in uzmanlık alanı olan genetik ile yanık tedavisi üzerine hastaneler kurmuşlardır. Bu hastaneleri kendileri işletir ve bizzat çalışırlar. Amerika Birleşik Devletleri’nin çeşitli eyaletlerinde 22 adet tam teşekküllü hastaneye sahiptirler. Bunların çoğu çocuk hastanesidir.

Shriners Hospitals
for Children™

Tüm bu girişimleriyle ülkede geniş çaplı saygınlık edinmişlerdir. Bugün Amerika'da 750 bin dolayında Şrayner bulunmaktadır.

Şimdi gelelim Şraynerler ile Osman Hamdi Bey'in ilişkisine…

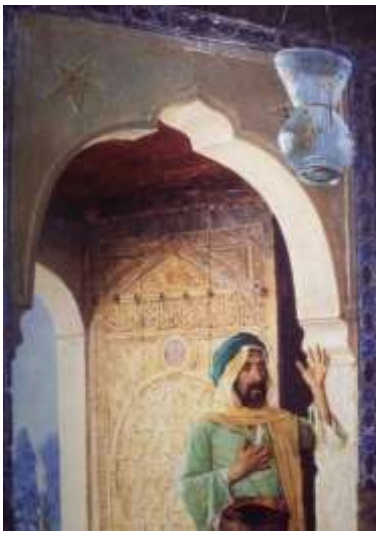
Biraz önce Osman Hamdi Bey'in bazı eserlerine bakarken **"Şehzade Türbesinde Dua Eden Derviş"** isimli tablosunu özellikle atladık. Şimdi o resme bakacağız ama belirtilmesi gereken bir şey daha var: Şraynerler birimlerindeki görevlilere topluca "divan", başkan yardımcısı niteliğindeki görevlilere "şehzade" anlamına gelen bir unvan veriyorlar.

Bu resim ne yazık ki tamamlanamamış ve yarım kalmıştır. Çeşitli mekânların birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Kemerli kapı Selçuklu mimarisindedir ve köşede beş kollu yıldız vardır.

Giriş kapısı ise Karaman oğlu İbrahim Bey'in imaretinin kapısıdır ki, bu kapı şu anda Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır. İç mekân Konya'daki Şehzade Mustafa Türbesini andırıyor. Şehzade Mustafa, Kanunî'nin büyük oğlu ve tahtın varisi olarak çok iyi yetişmiş bir şehzadedir ama Hürrem Sultan Rüstem Paşa ile işbirliği ederek Şehzade Mustafa'yı boğdurtur. Bazı tarihçilere göre Şehzade Mustafa öldürülmese duraklama devri başlamayacaktı. Bir türbede görmeye alışık olmadığımız bir obje de yerdeki post, ama biz postun bir Bektaşi simgesi olduğunu biliyoruz. Sandukanın arkasında ağzı kapalı sırlı bir vazo vardır.

Asıl garip olan dervişin dua etme şekli… Bir Bektaşî dedesinin belirttiğine göre, bu duruş, Bektaşîiğin belli bir derecesinin selamlama duruşu imiş.

Görüldüğü gibi, Osman Hamdi Bey, tablolarında bazı Bektaşî ve Mason simgeleri kullanmış.

Ne yazık ki elimizde Osman Hamdi Beyin Bektaşî veya Mason olduğuna dair bir kanıt yoktur. Babası İbrahim Edhem Paşa'nın mason olduğuna ilişkin bir belge yoktur; yalnızca bir kaynakta, **"4 Mason Sadrazam"** adlı kitapta, İbrahim Edhem Paşa'nın mason olduğu yazılıdır. Diğer tüm kaynaklarda ise masonlarla ilişkisinin iyi hatta sadrazam olmasında masonların desteği olduğu yazmaktadır ama asıl mason olduğunu bildiğimiz bir başka kişi var: Keçecizade Fuat Paşa….

Keçecizade Fuat Paşa, İbrahim Edhem Paşanın bacanağıdır yani Osman Hamdi'nin teyzesinin kocası.

Osman Hamdi Bey'in hayatında babası kadar önemli olduğunu söylediği bir başka kişi de masondur: Mithat Paşa… Arkadaşlarından Ahmet Mithat Efendi'nin, Hoca Ali Rıza'nın, Şeker Anmet Paşa'nın da mason oldukları söylenir.

Osman Hamdi'nin yeğeni Mübarek Galip de masondur; Masonluğu o derece sever ki, torununun adını Hiram koyar. O Hiram meşhur MİT mensubu Hiram Abas'tır.

Bütün bunlar Osman Hamdi Bey'in mason olduğunu göstermez. Bektaşî olduğunu da göstermez. Fakat gerek bu aile ilişkilerine gerekse yapıtlarına bakılınca, hem Masonluğu hem Bektaşîliği bildiği ve bunların bazı öğelerine tablolarında yer verdiği açıkça ortadadır.

¤ ¤ ¤

Şimdi tekrar Kaplumbağa Terbiyecisi'ne dönelim.

Aslında 1917 yılında yayınlanan bir sanat dergisinde bu resim basılmış, açıklamasında ise "Kaplumbağalar ve Adam" ismi kullanılmıştır. Tabloya Kaplumbağa Terbiyecisi isminin kimin tarafından ve ne zaman verildiği bilinmemektedir. Zaten Osman Hamdi Bey bu tabloya öyle demek isteseydi, Osmanlıca "Erbab-ı Darh" derdi.

Erbab, Osmanlıcada "usta, eğitmen", Darh da "kaplumbağa" demektir. Darh'ın bir başka mânâsı var Osmanlıcada: "kazıcı". Bu durumda Erbab-ı Darh da "usta kazıcı" yani "arkeolog" anlamına geliyor. Ayrıca Erbab kelimesinin de başka bir mânâsı var: "Dağların batıl tanrılarının koruyucusu". Osman Hamdi'nin arkeolog olduğu ve Nemrut kalıtlarını kazdığını hatırlayalım.

Soralım: Siz hiç kaplumbağa terbiyecisi diye bir meslek duydunuz mu?... Aslan, köpek, at, yılan terbiyecisi vardır ama kaplumbağa terbiyecisi diye bir meslek yoktur.

Zaten kaplumbağaları ney ve nakkare çalarak da eğitemezsiniz çünkü kaplumbağalar sağırdır, duymazlar.

Oryantalist ressamların bir tabloyu iki kere yapmak gibi bir âdetleri var demiştik. Osman Hamdi Bey de bu geleneği bozmamış ve Kaplumbağa Terbiyecisi'nin ikincisini yapmış.

İkinci tablo bugün Belma Simavî koleksiyonunun bir parçası olarak İsviçre'dedir.

[Bir okuyucu notu: Bu tablonun İsviçre'de bulunduğuna dair bir kayıt yok. İş Bankası tarafından Artam Müzayede'den satın alınmış olup İstiklal caddesindeki müzede sergilenmektedir.]

Simdi bu iki resim arasındaki farkları görebilmek için bu iki resmi yan yana koyalım.

Tablonun her iki versiyonunda dervişin sırtında taşıdığı keşkülün de bir kaplumbağa kabuğu biçiminde olduğu dikkati çekiyor.

"Kuran Okuyan Hoca" adlı tabloda da gördüğümüz su testisi bu ikinci resimde yok. Sağ köşedeki Allah ve Muhammed yazan hat da yok olmuş. Buna mukabil pencere önündeki paravan kalkmış ve içeriye daha fazla ışık girmiş.

Her iki resmin pencere üstündeki yazı farklı dursa da aslında aynı… Orada "şifaul kulub likatül mahbub" yazıyor yani "kalplerin şifası sevgiliye kavuşmaktır".

Hatırlarsanız eşine "kavuşmak" anlamına gelen Naile ismini vermişti. Bu söz aynı zamanda bize Şeyh Sadi Şirazî'nin "Gülistan" adlı yapıtını hatırlatırsa da bu cümle Fuat Paşa ilçesindeki Sakarya Köprüsü'nün ayağına da kazınmıştır.

¤ ¤ ¤

Osman Hamdi Bey 1910 yılında vefat eder ve vasiyeti gereği Gebze'deki evinin arkasına gömülür. Mezarına iki isimsiz Selçuklu mezar taşı dikilir.

2010 yılı Osman Hamdi Beyin ölümünün 100. yılıydı ve çeşitli etkinliklerle anıldı. Biz de bu aydınlanma savaşçısını ve tüm gerçek kaplumbağa terbiyecilerini saygıyla analım.

KAYNAKÇA

- Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi - Mustafa Cezar
- Kaplumbağa Terbiyecisinin Sırrı - Halil Çil
- Kaplumbağalara Dair – Craig Stephenson
- Osman Hamdi Beyin Romanı – Emre Caner
- Türkiyede Aydınlanma ve Bektaşiliğin Rolü – Irene Melikoff (Çeviren: Server Tanilli)
- Ezoterizm ve Bâtınilik Tarihi - Melih Ülkü Akad
- Bektaşilik ve Bâtınilik – Veli Behçet Kurtoğlu
- Aleviliğin Kayıp Bin Yılı - Erdoğan Çınar
- Erguvaniler - Tayfun Er
- Şraynerlerin internetteki resmi sitesi https://www.shrinersinternational.org/en/who-we-are/history-of-the-fraternity
- Düşünce Tarihi – Orhan Hançerlioğlu
- Ansiklopedik Mason Sözlüğü – Murat Özgen Ayfer
- İlk Mabet – Murat Özgen Ayfer
- https://youtube.com/shorts/XrLGS691BOg?si=rrbL-F5pKf4uafgh
- https://benden-ote-benden-ziyade.blogspot.com/

TEŞEKKÜR

Bu sununun hazırlanmasında emeği geçen Süleyman Hüsfer'e teşekkür ederim.